

לא גבול. חזית.

מאת תא"ל (מיל') ערן אורטל

מבט מבס"א, מס' 2,290, 9 ביולי 2024

תקציר: אסטרטגיית הפיוס וההרתעה השליכה גם על חשיבה הצבאית. בעשורים האחרונים הפכה גדר הגבול מאמצעי טקטי לחסם מחשבתי. הגדר הבחינה בין "שטחם" ל"שטחנו", בין מרחב מסוכן לבין שטח בטוח לכאורה. אסור שלקח הכשלון באוקטובר יתמזה בהקמת מכשול חזק יותר. את מכשולי הגבול בצפון ובדרום בנינו פעמים רבות מדי בעשורים שחלפו, הם תמיד מתיישנים ונכשלים. גבול הוא מושג מדיני. המושג הצבאי הרלבנטי הוא "חזית". החזית, משני עברי הגבול, היא מרחב לחימה מאתגר המחייב יותר עצמאות טקטית לכוחות ובפרט בתחומים של איסוף קרבי, סיוע אש והגנה אווירית. מעתה בצבא אמרו "חזית".

תפיסת הביטחון המסורתית הורכבה מאסטרטגיה הגנתית הנשענת על גישה התקפית. הגנה בעיקר באמצעות התקפות. אחרי מלחמת יום הכיפורים נמתחה ביקורת על צה"ל לפיה האתוס ההתקפי של הצבא הביא להכנות לקווים בתחום ההגנה. מתקפת השבעה באוקטובר העלתה, כמובן, את סוגיית ההגנה לראש סדר העדיפויות, אך מאחורי הצורך הברור בחיזוק ההגנה מסתתר דיון עקרוני. רגע לפני שמיליארדים נשפכים לתבניות יציקת בטון ולמכשולי גבול, נדרש לקיים את הדיון הזה במודעות ובשיטתיות.

שאלת המפתח היא מהו הלקח המרכזי שעלינו להפיק ממתקפת השבעה באוקטובר.

האפשרות הראשונה – הכשלון המרכזי היה בתפיסת ההגנה. הוא מתחיל בהיסמכות שגויה על התרעה מודיעינית ונמשך באיוש-חסר של גזרת ההגנה ובבנייה לקויה מבחינה מבצעית של מערכת התצפיות והמוצבים. אם זהו הלקח העיקרי, הרי שהתיקון הוא יחסית פשוט. יש לבנות תשתיות הגנתיות חזקות ומבצעיות יותר, לאייש את הגבול ביותר כוח ולצמצם את התלות בהתרעה. תידרש השקעה עצומה בבניית תשתיות ההגנה בגבולות מחדש, והשקעה עצומה נוספת בהצבת כוחות גדולים בגבולות למשך שנים. מצד שני זהו לקח ישיר, ברור ומתבקש מהשבעה באוקטובר.

אליה וקוץ בה. מי שבוחן את התפתחות תפיסת ההגנה בעשורים האחרונים יגלה כי זו בדיוק הלמידה שהפקנו כמה וכמה פעמים בעבר. עם הנסיגה מלבנון בשנת 2000 ביצרנו את גבול הצפון בהשקעה אדירה שכללה מכשול גבול, מוצבים, טכנולוגיות ודרכים חדשות. כך עשינו שוב אחרי מלחמת לבנון השנייה, תוך הפקת לקחים מבצעיים

מהמכשול הקודם, כמו סלילת עוד צירים אחוריים לתנועה מוסתרת מעיני האויב. אלא שעד מהרה התברר כי מאחורי גדר הגבול הפך חזבאללה לצבא של ממש. צה"ל שוב למד ויצא לפני שנים ספורות לפרויקט "אבן משתלבת" לביצור גבול הצפון מחדש, גם הפעם בהשקעה של מיליארדים. ההחלטה לפנות את יישובי הצפון בתחילת המלחמה מלמדת כי גם תשתית ההגנה העצומה והיקרה הזאת לא סיפקה די הגנה, לפחות לא בעיני מקבלי ההחלטות. סיפורו של גבול הרצועה אינו שונה. מערך הגנה חדיש ומשוכלל הוקם עם הנסיגה בשנת 2005. פחות מעשור לאחר מכן, במהלך מבצע 'צוק איתן', התברר כי האויב חפר מעל שלושים צירי מנהרות לשטחנו, תוך עקיפת מערך ההגנה המשוכלל. צה"ל שוב למד את הלקח ויצא לפרויקט גבול עצום וחדש שכלל מכשול תת-קרקעי וחידוש משמעותי של תשתיות ההגנה שעל פני הקרקע. בכישלוננו של הפרויקט הזה צפינו כולנו בשבעה באוקטובר.

חיזוק מכשולי הגבול ותגבורם ביחידות נוספות אינו פעולה שגויה כמובן. הסכנה היא ששוב נסתפק בלמידת הלקחים הטכניים ונחמיץ את הלקחים המהותיים יותר. הלקח האחר שניתן להפיק מכשולן השבעה באוקטובר הוא כשולן האסטרטגיה ההגנתית שהניחה לצבאות הטרור להיבנות על גבולנו באין מפריע. האסטרטגיה הזו נשענה על שתי הנחות שגויות. הראשונה – שניתן לפייס את חמאס וחזבאללה באמצעות נסיגות והבנות שונות. השנייה – שניתן להרתיע אותם באמצעות איום בעוצמתנו האווירית, שהרי הם הפכו לבעלי "אחריות מדינתית". לפי הלוגיקה הזו היו אמורים שני הארגונים להירתע מלהפעיל את כוחם נגדנו בשל המחיר הצפוי שישראל תגבה מרצועת עזה ומלבנו. תוך שהיא נשענת על שתי הנחות השגויות הללו הניחה ישראל לאיום להיבנות על גבולה ללא הפרעה. כל מומחה צבאי יודע כי "חזקה על קו המגע שייפרץ". המשמעות היא שאין שום סיכוי לבלום מתקפה בהיקף משמעותי על קו גבול שאין לו עומק. בתנאים כאלה אין גם סיכוי להתרעה מודיעינית. כוחות ההגנה לעולם יופתעו.

כידוע, מדינת ישראל חסרה בעומק. הישובים מסמנים את קו הגבול. זו הסיבה שאת האסטרטגיה ההגנתית מימשנו במשך רוב ההיסטוריה שלנו בשיטה התקפית. במילים אחרות, הלקח האחר הוא כי היערכות הגנתית שאינה נתמכת ביוזמה התקפית בשטח האויב לא תספיק.

בעשורים בהם אימצנו אסטרטגיה של הגנה והרתעה מהאוויר הפך הגבול מקו דמיוני המשורטט על מפות לחסם בחשיבה הצבאית, עם השלכות מעשיות מאוד. למשל, כשצה"ל בחר להקים יחידות חדשות – הוא הקים אותן בעיקר לצרכים הגנתיים. חי"ר גבולות וגדודי הגנה אווירית. היום צה"ל מוצא עצמו מכניס חלק מהיחידות הללו ללחימה בעזה בלית ברירה. בשנת 2020 הוקם בזרוע היבשה חיל הגנת הגבולות. לכאורה – צה"ל התאים עצמו לאתגרי השעה. בפועל, החיל החדש הוקם על חורבות חיל האיסוף הקרבי. הדבר קרה ממש באותו הרגע שתפיסת ההפעלה של צה"ל קבעה כי "חשיפת אויב נעלם" במסגרת לוחמת היבשה הוא מרכיב המפתח להכרעה בשדה הקרב. בעוד שתפיסת ההפעלה חתרה לשיקום יכולת ההכרעה הצבאית ובתוך כך נתנה משקל קריטי לאיסוף קרבי, ההחלטות המעשיות "הצביעו ברגליים" לכיוון ההפוך. התמוטטות הקו בעזה והשמדת אמצעי האיסוף בגבולות עזה ולבנון על-ידי האויב בתוך שעות מעידה כי ביטול האיסוף הקרבי פגע בדיעבד גם במשימת ההגנה. הקמת חיל הגנת גבולות לא חיזקה את ההגנה. מה קרה לנו?

קו הגבול הפך מקו מדיני לקיבעון תפיסתי צבאי. בהדרגה שועבדה המחשבה הצבאית לחלוקה בין "שטחנו" ל"שטחם". ב"שטחם" פועלים המודיעין וחיל האוויר בלבד. "שטחנו" הוא המקום בו תתנהל ההגנה, אך באותה נשימה שטחנו הוא גם מקום מוגן ובטוח. אין טעם להקפיד בו על היערכות מחמירה העומדת בכללים טקטיים בסיסיים.

"תמרון" הוא האקט בו כוחות היבשה יחצו את הגדר לשטח האויב. כוחות היבשה נערכים לקראתו, אך ברור שהאסטרטגיה היא להימנע ממנו.

אך האמת הפשוטה היא ש"תמרון" אינו מוגדר באמצעות שטח האויב. כיבוש בארי ומוצב נח"ל-עוז היו קרבות התקפה, תמרון, לא פחות ואולי יותר מאתגרים מכיבוש עזה. בכלל "הגנה" התבררה כתרחיש הטקטי המתגבר, לא המקל. המציאות הוכיחה כי גם כשהגנה מתנהלת בשטחנו כפי שהיא מתנהלת היום בצפון, ולא בתרחיש פתע, האיומים על הכוחות עדיין משמעותיים. ההגנה האווירית של חיל-האוויר אינה יעילה בחזית כפי שהיא בעורף. החזית עמוסה יותר באיומים של האויב ובכוחות שיש להגן עליהם. היא דינמית ומשתנה כל הזמן.

האבחנה בין "חזית" ו"עורף" הולמת יותר לחשיבה צבאית מההגדרה המדינית של "שטחנו" ו"שטחם".

ב"חזית", שנמצאת משני צידי הגבול, מתקיימים קרבות הגנה והתקפה. כולם סוג של תמרון. בחזית מתקיימת מציאות של דינמיות טקטית ועומס איומים. היא דורשת לא רק מודיעין אלא גם איסוף קרבי ועיבוד מידע בדרג היחידות. היא דורשת לא רק את מטרית ההגנה האווירית הארצית, אלא גם מטרית הגנה טקטית משלה. חודשי ההתשה בצפון מול שיגורי נ"ט וכטב"ם מבהירים זאת. קרב ההגנה נדרש לא רק למנוע הישגים מהאויב, אלא ליצור את התנאים למעבר למתקפה, לרבות ניצול הזדמנויות. האוגדות המגנות נדרשות לדעת מה קורה מעבר לגבול ולהיות מסוגלות למנוע איומים כבר בשטח האויב. לכן הן כונו בעבר "אוגדות מרחביות" ולא "אוגדות הגנה". לעקרון הזה, אגב, קוראים בצבא "עומק לפני".

אסור להיות תמימים. תרגיל במחשבה צבאית לא ישנה מיד את האסטרטגיה המדינית. ייתכן כי המציאות אחרי המלחמה הנוכחית עדיין לא תאפשר לפיקוד הצפון להנות מחופש פעולה התקפי ומונע לתוך שטח לבנון. אם כך יהיה נצטרך לשאוף לכך כתוצאה אסטרטגית בסיבוב הבא. אך גם אם זה יהיה המצב עדיין נכון שנבנה את הכוח באופן ההולם יותר את המציאות ושאינו חוזר על שגיאות העבר – קידוש קו הגבול בבטון ומיליארדים שסופם להיכשל.

במקום "הגנה" מול "תמרון", "שטחנו" מול "שטחם" נדרש לחשוב "חזית" מול "עורף". הכוחות בחזית נדרשים להיות מסוגלים לקרבות הגנה והתקפה בתנאים הקשים ביותר. החזית צריכה להנות ממודיעין טוב ומסיוע אווירי, אך לא נכון שהיא תהייה תלויה בהם, בעיקר לא כשזה נוגע לתרחישי פתע. למדנו את הבעייתיות שבכך בדרך הקשה. נכון לאפשר לשטח לקיים הערכה מודיעינית משלו, הערכה שתישען יותר על האיסוף הקרבי. ולמדנו שאיסוף כזה צריך להישען גם על יכולות ניידות ועל כלי טיס בלתי מאוישים משלו, כי מצלמות מותקנות על תרנים לא עונות להגדרה של איסוף קרבי טקטי. הן מטרה קלה מדי לאויב.

בכירים בצה"ל זיהו בעבר את הסכנה שבהקמת "צבא הגנה" מול "צבא התקפה"¹ ואת המכשול התפיסתי שמציבה הגדר לחשיבה הצבאית שלנו.²

גם בעתיד יהיו אילוצים מבצעיים וגזרות ירודו על-מנת לתגבר גזרות אחרות. הגנה בת-קיימא לא תוכל להתבסס על מכשול, כוחות קלים וסיוע מתל-אביב בלבד. היא צריכה להיבנות מנוכחות של כוחות עתודה משמעותיים בחזית. מתקני אימונים סמוכי-גבול יאפשרו זאת בלי לפגוע בכשירות צה"ל למלחמה. היא צריכה להיבנות מאוגדות מרחביות חזקות. החזית צריכה לקיים עצמאות בתחומי האיסוף הקרבי, אש מסייעת זמינה והגנה אווירית טקטית. את מכשול הגבול צריך לתפוס לא כמרכז התפיסה, אלא כגורם מסייע ומעב.

בדרך לשיקומה של אסטרטגיית ההגנה של ישראל, הגנה באמצעות התקפות מונעות ומכריעות, נדרש גם להסיר את מכשול הגבול כמכשול תפיסתי. מעתה אמרו חזית.

תא"ל (מיל") ערן אורטל השתחרר לאחרונה משירותו הצבאי כמפקד מרכז דדו לחשיבה צבאית רב-תחומית. ספרו המלחמה שלפני (משרד הביטחון, 2022) עסק בצורך של צה"ל להשתנות, לאמץ גישות לחימה חדשניות, ולחדש גישת מלחמה מכריעה.

¹ צבא ההגנה בין זהות לאתוס, אבשטיין ואבידר, בין הקטבים 22-23, אוקטובר 2019.
² מחוטי ברזל לחומה בצורה – תסמונת הגדר והשפעתה, יהודה ואר, בין הקטבים 22-23, אוקטובר 2019.